

Trečia dalis

PAMOKA PO TRISDEŠIMTIES METŲ

XXVI skyrius

PAMOKA PO TRISDEŠIMTIES METŲ

Pirmasis šios knygos leidimas pasirodė 1946 metais. Prabėgo trisdešimt dveji metai. Kas per tą laikotarpį išmokta iš anksčiau išdėstytos pamokos?

Jei kalbėsime apie politikus – visus tuos, kurie atsako už valstybinės politikos formavimą ir vykdymą, – tai jie praktiškai nieko nėra išmokę. Priešingai, politika, kuri buvo analizuota šiuose puslapiuose, įsitvirtino ir išplito dar labiau negu tada, kai knyga pasirodė pirmąkart – ir ne tik Jungtinėse Valstijose, tačiau beveik visose pasaulio šalyse.

Ryškiausias pavyzdys – infliacija. Tai nėra tokia politika, kurios griebiamasi vien kaip savitikslio. Ji yra ir neišvengiamas kitos intervencinės politikos padarinys. Šiandien ji yra tapusi visuotiniu valstybinės intervencijos simboliu.

1946 metų leidime buvo paaikškinti infliacijos padariniai, tačiau tada infliacija buvo palyginti nuosaiki. Tiesa, nors federalinės valdžios išlaidos 1926 metais buvo mažesnės nei 3 milijardai dolerių ir nebuvo biudžeto deficito, 1946 metais jos pasiekė 55 milijardus ir jau buvo 16 milijardų dolerių biudžeto deficitas. 1947 finansiniais metais, karui pasibaigus, išlaidos smuko iki 35 milijardų, o biudžetas buvo viršytas beveik 4 milijardais. Bet 1978 finansiniais metais išlaidos pašoko iki 451 milijardo, o biudžeto deficitas pasiekė 49 milijardus dolerių.

Visa tai buvo padaryta milžiniško pinigų pasiūlos didinimo būdu – nuo 113 milijardų sąskaitinių bei nesąskaitinių pinigų 1947 metais iki 357 milijardų dolerių 1978 metų rugpjūčio mėn. Kitaip sakant, aktyvi pinigų pasiūla per tą laikotarpį padidėjo daugiau nei tris kartus.

Tokio pinigų pasiūlos didinimo padarinys buvo nepaprastas kainų šuolis. Vartojimo prekių indeksas 1946 metais buvo 58,5. 1978 metų rugsėjį jis pasiekė 199,3. Žodžiu, kainos padidėjo daugiau nei trigubai.

Kaip sakiau, infliacinės politikos iš dalies griebiamasi kaip savitikslio. Praėjus daugiau nei trisdešimt metų po Johno Maynardo Keyneso

„Bendrosios teorijos“ pasirodymo ir daugiau nei dvidešimčiai metų po to, kai ji buvo galutinai diskredituota analizės ir patirties, daugybė mūsų politikų vis dar beviltiškai siūlo deficitinį finansavimą kaip vaistą nuo nedarbo. Stulbinantis paradoksas: jie teikia šiuos siūlymus federalinei valdžiai, kuri per pastaruosius keturiasdešimt aštuonerius metus turėjo deficitinį biudžetą keturiasdešimt vienerius metus ir deficitas sudarė 50 milijardų dolerių per metus.

Dar didesnis paradoksas yra tai, kad mūsų politiniai veikėjai ne tik vykdo šią pragaištingą politiką šalies viduje, bet ir priekaištuoja kitoms šalims, ypač Vokietijai ir Japonijai, dėl to, kad jos nesilaiko panašios „ekspansinės“ politikos. Tai primena Ezopo pasakėčios lapę: netekusi uodegos, toji pareikalavo, kad visos lapės nusikirstų uodegas.

Vienas blogiausių padarinių, kuriuos sukelia Keyneso mitų pomėgis, yra tas, kad ne tik skatinama vis didesnė infliacija, bet ir nuolat atitraukiamas dėmesys nuo tikrųjų nedarbo priežasčių, tokių kaip profsajungų nerealiai pakelti atlyginimai, minimalaus atlyginimo įstatymai, nepagrįstai dosnus nedarbo draudimas bei šelpimas.

Tačiau infliacija, nors iš dalies sąmoningai vykdoma, šiandien daugiausia yra kitų valstybinio intervencionizmo priemonių padarinys. Žodžiu, ji yra padarinys perskirstymo politikos – visų tų priemonių, kai eksproprijuojami pinigai iš Petro, kad būtų galima juos pažerti Povilui.

Šį procesą būtų galima lengviau atpažinti ir jo pragaištingus padarinius aiškiau atskleisti, jei visa tai būtų daroma naudojantis kokia nors viena priemone – tokia kaip garantuotų metinių pajamų įstatymas, kuris Kongreso komisijų buvo rimtai siūlomas ir svarstomas 1970 metų pradžioje. Buvo siūloma dar labiau apmokestinti visas didesnes nei vidutinės pajamas ir gautas lėšas skirti gyvenantiems žemiau vadinamosios skurdo ribos, garantuojant jiems pajamas, kurios „leistų gyventi oriai“. Sunku net sugalvoti planą, kuris dar aiškiau būtų nukreiptas prieš produktyvų darbą ir kuris dar labiau visus nuskurdintų.

Tačiau vietoj tokios vienos priemonės, kuri vienu mostu visus mus sužlugdytų, valdžia griebiasi šimtų įstatyminių aktų, kurie perskirsto lėšas daliniu ir atrankiniu būdu. Tos priemonės dažnai visai aplenkia vargingiausias grupes; bet jos kartais pažečia kitoms grupėms įvairiausių privilegijų, subsidijų bei kitokių gėrybių. Jų nevisas sąrašas apima: socialinę rūpybą, *Medicare*, *Medicaid*, nedarbo draudimą, maisto talonus, veteranų pašalpas, žemės ūkio subsidijas, namų statybos subsidijas, nuomos subsidijas, pietus mokykloje, viešuosius darbus, paramą daugiavaikėms šeimoms, taip pat įvairiausias tiesiogines išmokas nusenusiems, akliesiems ir invalidams. Federalinės vyriausybės paskaičiavimais, federalinių lėšų skiriama daugiau nei 4 milijonams pastarųjų kategorijų žmonių – neskaitant valstijų ir municipalitetų išmokų.

Vienas autorius neseniai suskaičiavo ne mažiau nei keturiasdešimt keturias perskirstymo programas. 1976 metais valstybės išlaidos joms finansuoti siekė 187 milijardus dolerių. Bendras vidutinis tų programų augimas nuo 1971 iki 1979 sudarė 25% per metus – 2,5 karto daugiau nei bendro nacionalinio produkto didėjimas per tą patį laikotarpį. 1979

metams planuojamos išlaidos sudaro daugiau nei 250 milijardų dolerių. Kartu su milžinišku perskirtymo išlaidų augimu auga ištisa „valstybinės gerovės pramonė“, kurioje dirba 5 milijonai valstybinių ir privačių darbuotojų, dalijančių išmokas bei paslaugas daugiau nei 50 milijonų gavėjų*.

Beveik visos kitos Vakarų šalys vykdo panašias programas – nors kartais labiau integruotas ir ne tokias padrikas. Tam jos griebiasi vis drastiškesnio apmokestinimo.

Pavyzdžiu gali būti Didžioji Britanija. Jos valdžia apmokestina asmenines darbo pajamas („darbines“ pajamas) iki 83%, o asmenines pajamas iš investavimo („nedarbines“ pajamas) – iki 98%. Nenuostabu, kad taip nusmuko investavimas ir dar labiau – produktyvumas bei užimtumas. Geriausias būdas užimtumui nusmukdyti – tai darbdavio persekiojimas ir baudimas. Geriausias būdas žemiems atlyginimams įšaldyti – tai naikinimas bet kokių paskatų investuoti į efektyvesnes mašinas ir įrenginius. Ir tokiomis priemonėmis vis dažniau grindžia savo politiką daugelis valstybių.

Tačiau drakoniški mokesčiai neatnešė lauktų įplaukų vis labiau nesaistomo valstybinio išlaidavimo ir turto perskirstymo projektams. Todėl pradėjo klostytis chroniškas ir didėjantis valstybinio biudžeto deficitas, o iš čia – chroniška ir didėjanti infliacija beveik visose pasaulio šalyse.

Per pastaruosius trisdešimt metų Niujorko *Citibank* vedė šios infliacijos apskaitą. Jo skaičiavimai paremti pragyvenimo kaštų rodikliais, kuriuos skelbia pačios vyriausybės. 1977 metų spalio ekonominėje apžvalgoje bankas pateikė žinių apie infliaciją penkiasdešimtyje šalių. Pateikti skaičiai rodo, kad, pavyzdžiui, 1976 metais Vokietijos markė, tvirčiausia valiuta, per dešimt metų prarado 35% savo perkamosios galios; šveicarų frankas prarado 40%, Amerikos doleris – 43%, prancūzų frankas – 50%, japonų jena – 57%, švedų krona – 47%, italų lira – 56% ir britų svaras – 61%. Jei pažvelgsime į Lotynų Ameriką, tai ten Brazilijos kruzeiras neteko 89% savo vertės, o Urugvajaus, Čilės ir Argentinos pesas – daugiau nei 99%.

Nors bendras pasaulio valiutų nuvertėjimas dabar yra lėtesnis negu tais metais, vis dėlto 1977-aisiais Amerikos doleris per metus atpigo 6%, prancūzų frankas – 8,6%, japonų jena – 9,1%, švedų krona – 9,5%, britų svaras – 14,5%, italų lira – 15,7% ir ispanų peseta – 17,5%. Lotynų Amerikoje Brazilijos piniginis vienetas per 1977 metus atpigo 30,8%, Urugvajaus – 35,5%, Čilės – 53,9% ir Argentinos – 65,7%.

Palieku skaitytojui pačiam įsivaizduoti, kokį chaosą toks valiutų piginimas sukelia minėtų šalių ekonomikoje ir kokių kančių dėl to patiria milijonai jų gyventojų.

Kaip minėjau, ši infliacija, būdama didžiulio žmonių vargo priežastimi, yra daugiausia valstybinės ekonominės intervencijos padarinys. Beveik visas šis intervencionizmas tik iliustruoja ir pabrėžia pagrindinę šios knygos pamoką. Kiekviena jo priemonė remiasi prielaida, kad dėl to bus suteikta nauda kuriai nors atskirai grupei. Tie, kurie tas priemones įgyvendina, nesuvokia jų antrinių padarinių – nesuvokia, kokie bus ilgalaikiai padariniai visoms grupėms.

* *Charles D. Hobbs. The Welfare Industry. – Washington, D. C.: Heritage Foundation, 1978.*

Žodžiu, jei kalbėsime apie politikus, tai toji pamoka, kurios ši knyga mėgino išmokyti prieš tris dešimtis metų, niekur nebuvo išmokta.

Nuosekliai perskaite visus šios knygos skyrius pamatysime, jog visos valstybinio intervencionizmo formos, kurios buvo atskleistos pirmajame leidime, naudojamos ir toliau ir dar atkakliau. Vyriausybės visur bando viešaisiais darbais gydyti nedarbą, sukeltą jų pačių politikos. Jos užkrauna didesnius nei bet kada ekspropriacinius mokesčius. Jos griebiasi kredito ekspansijos. Dauguma jų „pilnutinį užimtumą“ vis dar laiko savo svarbiausiu tikslu. Jos nuolat manipuliuoja importo kvotomis ir protekciniais tarifais. Jos mėgina didinti eksportą pigindamos savo valiutas. Fermeriai ir toliau „streikuoja“ dėl „paritetinių kainų“. Vyriausybės nepailsdamos subsiduoja nuostolingas įmones. Jos imasi priemonių vartojimo prekių kainoms „stabilizuoti“.

Pačios keldamos vartojimo prekių kainas savo valiutų infliacija, vyriausybės ir toliau dėl jų kaltina privačius gamintojus, prekijus ir „lengvo pelno“ ieškotojus. Jos nustato kainų lubas naftai ir gamtinėms dujoms ir taip panaikina paskatas naujoms jų žvalgyboms būtent tada, kai tokios paskatos reikalingiausios; jos griebiasi kainų ir atlyginimų lygmens „priežiūros“. Jos kontroliuoja butų nuomos kainą, nepaisydamos akivaizdžiai pragaištingų tokios kontrolės rezultatų. Jos ne tik išsaugojo minimalaus atlyginimo įstatymus, bet nuolat didina minimumą, nepaisydamos būtent tų įstatymų sukeliama nedarbo. Jos nuolat priima įstatymus, teikiančius specialių privilegijų darbo sąjungoms, verčia darbininkus joms priklausyti, toleruoja masinius piketus ir kitokias prievartos formas, verčia darbdavius pasirašinėti „kolektyvines sutartis“ su tokiomis sąjungomis – t. y. verčia juos daryti nuolaidas prievartai. Visų šių priemonių tikslas – „pagelbėti darbo žmogui“. Bet rezultatas dažniausiai yra tik didesnis nedarbas ir mažesni atlyginimai, negu jie galėtų būti.

Dauguma politikų neigia pelno svarbą, pervertina jo vidutinį ar bendrą dydį, jį nepaprastai apmokestina ir kartais smerkia net patį jo egzistavimą.

Antikapitalistinė pasaulėjauta yra įsigalėjusi labiau nei bet kada anksčiau. Kai tik koks nors verslas ima smukti, politikai mato tik vieną to nuosmukio priežastį – „nepakankamą vartojimo paklausą“. Skatindami vartojimo paklausą, jie tuo pat metu kelia kliūtis taupymui ir investavimui. Kaip matėme, pagrindinis dabar jų naudojamas metodas yra infliacija. Dėl to šiandien pirmą kartą istorijoje nė viena valstybė nesilaiko aukso standarto ir praktiškai kiekviena vagia iš savo piliečių, spausdindama nuolat nuvertėjančius popierinius pinigus.

Baigdami šį nykų sąrašą, pasvarstykime naują tendenciją, pastebimą ne tik Jungtinėse Valstijose, bet ir užsienyje: beveik visos „socialinės“ programos, kartą jų nusigriebus, tampa visiškai nekontroliuojamos. Jau esame susidarę jų bendrą vaizdą, bet dabar žvilgtelėkime atidžiau į vieną ryškiausių pavyzdžių – į Jungtinių Valstijų socialinę rūpybą (Social Security).

Pirmasis federalinis Socialinės rūpybos aktas buvo priimtas 1935 metais. Jis buvo pagrįstas teorija, kad rūpybos problemą daugiausia sukelia darbingo amžiaus žmonių netaupumas ir po to lėšų stygius jiems sulaukus senyvo amžiaus. Buvo manoma, kad problema gali būti išspręsta verčiant

žmones apsidrausti, verčiant taip pat ir darbdavius mokėti pusę reikiamų įmokų darbuotojo pensijos fondui. Socialinė rūpyba turėjo būti pati save finansuojanti institucija, grindžiama griežtos apskaitos principais. Turėjo būti sudarytas rezervinis fondas, pakankamas visoms einamosioms išmokoms.

Socialinė rūpyba niekada neveikė, kaip buvo sumanyta. Rezervinis fondas egzistavo daugiausia tik popieriuje. Valdžia leido Socialinės rūpybos mokesčių įplaukas saviems tikslams, savo kasdieninėms išlaidoms ar išmokoms. Nuo 1975 metų išmokos viršija mokesčių įplaukas.

Beveik kiekvienoje sesijoje Kongresas rasdavo būdų didinti išmokų skaičių, plėsti jų gavėjų bazę, įvesti naujų „socialinio draudimo“ formų. 1965 metais, įvedus *Medicare* draudimą, vienas komentatorius pastebėjo: „Socialinė rūpyba įstatymiškai pasaldinama kiekvienais rinkiminės kampanijos metais“.

Inflacijai didėjant ir progresuojant, socialinės rūpybos išmokos didėjo daugiau nei proporcingai. Buvo griebiamasi tipiško politinio triuko – naudą pažerti dabarčiai, o visus kaštus sukrauti ateičiai. Tačiau toji ateitis visada tapdavo dabartimi; ir vėliau kas keleri metai Kongresas turėjo didinti darbininkų ir darbdavių jau nešamą mokesčių našta.

Ne tik buvo nuolat didinamas mokesčių procentas, bet plečiama apmokestinamų atlyginimų bazė. Pirminiam 1935 metų įstatyme buvo numatyta apmokestinti tik pirmus 3000 dolerių atlyginimo. Apmokestinimo procentas buvo nedidelis. Tačiau 1965–1977 metais Socialinės rūpybos mokestis išaugo nuo 4,4% pirmiems 6600 dolerių darbo pajamų (jį moka vienodai ir darbdavys, ir darbininkas) iki 11,7% nuo pirmųjų 16 500 dolerių. (1960–1977 metais bendra metinių mokesčių suma padidėjo 572%. Numatyta ją dar labiau didinti.)

1977 metų pradžioje Socialinės rūpybos nepadengtos skolos oficialiais duomenimis siekė 4,1 *trilijono* dolerių.

Niekas šiandien negali pasakyti, ar Socialinės rūpybos sistema iš tikrųjų yra draudimo programa, ar vien paini ir iškreipta šalpos sistema. Dauguma dabartinių išmokų gavėjų tikinami, kad jie „užsidirbo“ ir „susimokėjo“ už savo išmokas. Tačiau jokia privati draudimo kompanija negalėtų sau leisti mokėti tokias draudimo sumas iš realiai gaunamų įnašų. 1978 metais mažai apmokamų darbininkų mėnesinės pensijos paprastai sudaro apie 60% jų buvusio atlyginimo. Vidutinių pajamų turintys darbininkai gauna maždaug 45%. Ypač aukštų kategorijų atlyginimus gavusių darbininkų pensijos procentas gali nukristi iki 5% – 10%. Tačiau jei Socialinės rūpybos sistema traktuojama kaip šalpos sistema, tai ji vėlgi yra labai keista, nes tie, kurie jau gaudavo didžiausius atlyginimus, gauna didžiausias pinigines išmokas.

Ir vis dėlto Socialinė rūpyba dar ir šiandien gaubiama šventumo. Kongresmeniui būtų politinė savižudybė siūlyti mažinti esamas ar pažadėtas išmokas. Amerikos socialinės rūpybos sistema šiandien yra tapusi bauginančiu simboliu tos neišvengiamos tendencijos, kai bet kuri valstybinė šalpos, perskirstymo ar „draudimo“ sistema, kartą įsteigta, tampa visiškai nevaldoma.

Žodžiu, pagrindinė problema, su kuria šiandien susiduriame, yra ne ekonominė, bet politinė. Protingesni ekonomistai iš esmės sutaria dėl to.

kas turi būti daroma. Praktiškai kiekvienas valdžios mėginimas perskirstyti turtą ir pajamas slopina produktyvias paskatas ir skatina bendrą nusikurdimą. Derama valdžios veiklos sritis – tai teisinės sistemos, draudžiančios prievartą ir apgaulę, palaikymas. Ji privalo susilaikyti nuo specifiškai ekonominės intervencijos. Pagrindinė ekonominė valdžios funkcija – skatinti ir palaikyti laisvą rinką. Pasakojama, kad kai Aleksandras Didysis aplankė filosofą Diogeną ir paklausė, kuo galėtų jam padėti, Diogenas atsakęs: „Gali padėti – neužstok saulės“. Ir tai yra viskas, ko pilietis turi teisę reikalauti iš savo valdžios.

Perspektyva gana niūri, bet ji nėra visai beviltiška. Vienu kitu matyti properšos sutemose. Vis daugiau žmonių supranta, kad valdžia nieko jiems negali duoti, nieko iš jų neatimdama. Didėjantys kyšiai išrinktosioms grupėms reiškia vien didesnius mokesčius arba didėjančius išiskolinimus bei infliaciją. O infliacija supainioja ir sujaukia produktyvią gamybą. Net kai kurie politikai pradeda tai suvokti ir aiškiai tai pasako.

Be to, yra ryškių permainų ženklų intelektualinėje srityje. Keyneso ir Naujojo kurso šalininkai pamažu traukiasi. Konservatorių, libertarų ir kitų laisvos rinkos gynėjų balsai skamba vis garsiau. Jų gretos gausėja. Tarp jaunųjų sparčiai plinta disciplinuotos „austriškosios“ ekonominės mokyklos idėjos.

Tad yra realių vilčių, kad valstybinė politika bus apversta greičiau, nei jos ligšiolinių priemonių ir tendencijų žala taps nepataisoma.